

Íjászgyűrűk a Kárpát-medencei avar kori anyagban

1. Bevezetés¹

A nomád népek fegyverzete és harcmódora jól kutatott területnek számít, a téma egyes aspektusairól több átfogó szakirodalmi mű keletkezett. Azonban egy-egy nomád nép íjásztechnikáját még kevésbé vizsgálták a kutatók. A nomád népek egyik jellegzetes lövési módja a mongol hűrfogás, mely mind térben, mind időben széles körben elterjedt Euráziában. Az íjászfelszerelésen belül az íjra, nyilakra, illetve íj- és nyíltartó tegezetre vonatkozóan több összefoglalás született, az íjászgyűrűk azonban kevesebb figyelmet kaptak.²

A nemzetközi kutatásban a mongol hűrfogás két sajátos eszközét, az íj húrjának feszítésénél, valamint az íj tartásánál/fogásánál használt gyűrűket nem vizsgálták behatóan. A kutatást tovább nehezíti, hogy ezekre a tárgyakra vonatkozóan egyelőre nem született egységes terminológia. Mivel a szakirodalomban használatos terminusok következetlenek, valamint a gyűrűk funkciójára sem utalnak, fontosnak tartottam egy egységes terminológiai rendszer megalkotását, mely utal a gyűrű funkciójára. Emiatt a nemzetközi szakirodalomban leginkább *thumbing*-nek, a hazai irodalomban pedig jobbkezes íjászgyűrűnek nevezett tárgyakat feszítőgyűrűknek, míg a nemzetközi szakirodalomban *thumb guard*-ként, a hazai munkákban pedig balkezes íjászgyűrűként aposztrofált tárgyakat íjtartó kézen viselt gyűrűknek nevezem.

A hűrfogással foglalkozó kutatások csupán magára a technikára összpontosítottak, de azt nem vizsgálták egy adott nomád népre fókuszálva. Ugyanez elmondható az avar fegyverzet és harcmódor kutatásáról is,³ ahol szintén alaposan vizsgált területnek tekinthető az íjászfelszerelésük témaköre, hiszen a kutatók már korán felfigyeltek az avar harcosok sírjaiban az íjászkészség egyes elemeire. Azonban az avarok esetében sem történtek az íjásztechnikára

¹ Dolgozatom elkészítése során nyújtott segítségükért köszönettel tartozom témavezetőmnek, Pintér-Nagy Katalinnak (egyetemi adjunktus, SZTE BTK Régészeti Tanszék), aki hasznos tanácsaival segítette munkámat, illetve Kulcsár Valériának (egyetemi docens, SZTE BTK Régészeti Tanszék) az útmutatásaiért, és Kis Rózsa Valentinának, valamint Szöllősy Gábornak (muzeológus, Magyar Mezőgazdasági Múzeum), akik íjásztechnikai kérdésekben nyújtottak nagy segítséget. Köszönettel tartozom Felföldi Szabolcsnak (tudományos munkatárs, SZTE BTK Régészeti Tanszék) az idegen szavak egységes átírásában nyújtott segítségért. Köszönöm Tihanyi Baláznak (PhD hallgató, SZTE TTK, Biológia Doktori Iskola, Humánbiológia képzési program) és Borsódi Martinak (egyetemi hallgató, SZTE BTK Régészeti Tanszék), hogy hasznos tanácsokkal láttak el. Köszönettel tartozom B. Molnár Csillának (régésztechnikus, MFM), aki engedélyezte, hogy megvizsgálhassam és felhasználhassam a még publikálatlan leletanyag egy részét.

² Például MEDVEGYEV 1966; PLETNYEVA 1981; HUGYAKOV 1990; ZASZEKAJA 1994; VALIULINA 2009; ILJUSIN 2014.

³ Az avar kori szűrő és vágófegyverek tipológiáját Csiky Gergely készítette el doktori disszertációjában (CSIKY 2009; CSIKY 2015), az ütő- és sújtófegyvereket Szűcsi Frigyes gyűjtötte össze (SZÜCSI 2012). Az avar kori íjakat több kutató több szempontból is megvizsgálta (például Cs. SEBESTYÉN 1932; SZÖLLŐSY 2004).

vonatkozóan behatóbb kutatások, illetve a mongol hűrfogás jellegzetes eszközeit sem vizsgálták részletesebben az avar kori anyagban.

Jelen tanulmányomban ezt a problémakört szeretném körüljárni. Kísérletet teszek arra, hogy felgyűjtssem az avar kori anyagban a mongol hűrfogás eszközeit, a feszítő- és íjtartó kézen viselt íjászgyűrűket, utóbbi esetében pedig megkísérlem definiálni magát az eszközt, amelyre vonatkozóan eddig csak közvetett utalásokat lehetett találni a szakirodalomban. Mivel nem áll rendelkezésünkre sem hazai, sem nemzetközi összefoglaló szakirodalom, a dolgozatom első részében a mongol hűrfogásra vonatkozó adatokat közlöm, hogy átfogó képet kaphassunk a technika sajátosságairól és eszközeiről.

A dolgozat második részében a Kárpát-medencei avar kori anyagban fellelhető íjászgyűrűket vizsgálom és mutatom be, illetve megkísérlem meghatározni az íjtartó kézen viselt gyűrűk funkcióját, melyre vonatkozóan a nemzetközi kutatásban csupán közvetett utalásokat lehet találni. Az íjtartó kézen viselt gyűrűkről, illetve magáról a mongol hűrfogás eszközeiről szóló összefoglaló munka hiányában elengedhetetlennek tartom ezek részletes tárgyalását. Nem célom felgyűjteni a teljes eurázsiai anyagban fellelhető íjászgyűrűket, a dolgozatban felsorolt keleti párhuzamokat a teljesség igénye nélkül mutatom be, hogy érzékeltessem azt, hogy a tárgytipusra vonatkozóan több adattal bírunk a Kárpáttól keletebbre eső területeken, valamint fontosnak tartom, hogy e példák segítségével átfogó képet kaphassunk mind a mongol hűrfogásról, mind pedig annak eszközeiről.

2. A mongol hűrfogás

A nomád népek egyik legfontosabb fegyvere az íj és a nyíl volt, e fegyverek használatát a harcosok már egészen fiatalon elkezdték megtanulni, így válhattak rettegett íjászokká, melyről számos írott forrás is megemlékezik.⁴

Az íj hűrjának fogására számos variációt ismerünk, ezek egyike a mongol hűrfogás. Az egyes hűrfogási technikákat Edward S. Morse gyűjtötte össze először 1885-ös munkájában. A mongol hűrfogás sajátossága abban rejlik, hogy itt a hűrt a jobb kéz hüvelykujjával húzzák fel,⁵ szemben más technikákkal, ahol ezt több ujj bevonásával végezték.⁶ A mongol hűrfogás előnye abban rejlett, hogy sokkal kisebb az esélye annak, hogy oldáskor, vagyis mikor kilövik a vesszőt, a visszacsapódó ideg útjába bármilyen más ujj is beleérjen, ezáltal pedig a kilőtt nyíl célt tévesszen.⁷ A kutatás jelenlegi állása szerint a mongol hűrfogáson belül megkülönböztetjük a török,⁸ a mandzsu,⁹ valamint a perzsa technikát.¹⁰ Ezeket a variációkat

⁴ A nomád harcmódorról a hunokra és avarokra vonatkozóan lásd PINTÉR-NAGY 2017. A honfoglaló magyarokhoz lásd B. SZABÓ 2010; PETKES – SUDÁR 2015.

⁵ Jobbkezes íjász esetében. Ha az íjász balkezes volt, természetesen a bal kezével feszítette az íjat is.

⁶ MORSE 1885, 16; MORSE 1922, 5; SZÖLLÖSY 1992, 463; PAYNE-GALLWEY 2005, 399; GRAYSON 2007, 9.

⁷ Tulajdonképpen a hűrfogásnál a hüvelykujj mellett a mutatóujjat is használják, csak azzal a vesszőt fogják az ideghez.

⁸ A török technika sajátossága, hogy a hűr feszítése során a hüvelykujj teljesen be volt hajlítva. A technikáról bővebben lásd LATHAM – PATERSON 1970.

⁹ A mandzsu technika jellemzője, hogy a hűr feszítése során a hüvelykujj 45°-os szögben hajlik meg. Bővebben lásd DEKKER 2008; DEKKER 2011.

¹⁰ A perzsa vagy szászánida hűrfogás egy speciális technika a mongol hűrfogáson belül. A hűrfogás lényege abban rejlik, hogy a vesszőt a feszítő kéz mutatóujjával támasztják meg. A technikáról bővebben lásd ROSTOVITSEFF 1943.

a feszítő kéz tartása alapján különítjük el.¹¹ Mivel itt egy ujjal tartotta az íjász az íj húrját, az nagy erőhatásoknak volt kitéve, emiatt az íjász egy gyűrűt húzott az ujjára, melyet íj-feszítőgyűrűnek nevezünk. A hűrfogásról elmondható, hogy a technika különböző variációinak alkalmazása során eltérő típusú gyűrűket használtak a feszítő kézen. A mandzsu technika esetében a feszítőgyűrű henger, a török technikánál pedig köröm alakú. A koreai íjászatban egy ezektől eltérő gyűrűtípust használtak, melyet himtagú gyűrűnek vagy szeg alakú gyűrűnek nevez a kutatás. Ezt az íjat tartó kéz hüvelykujján viselik abból a célból, hogy a nyilvánvalóan stabil fekvését biztosítsák.¹²

Jelen munkámban csak a hengeres gyűrűkkel kívánok behatóbban foglalkozni, a török, illetve koreai íjászat részletes tárgyalását dolgozatom témája nem teszi indokolttá. A mongol hűrfogásra vonatkozóan számos írott forrás áll a rendelkezésünkre. A technikáról kínai,¹³ illetve muszlim¹⁴ szerzők emlékeznek meg, rendszerint íjászati kézikönyvekben és versekben. Ezen tárgyak viselete mind a képi ábrázolások, mind az írott és régészeti források alapján változatos képet mutat, de a forráscsoportok egyöntetűen arra mutatnak, hogy rendszerint az övön hordhatták őket.¹⁵

A hengeres gyűrűk a mandzsu íjászatban használatosak [3. tábla 4]. Ezek corpora henger alakú, valamint sokkal vastagabb, hosszabb más gyűrűkhöz képest. A henger alakú gyűrűk másik jellemzője, hogy két végük ellentétes kialakítású, ugyanis a distális vége konkáv, a proximális vége konvex kialakítású. A hengeres gyűrűk hossza meggátolja, hogy a hüvelykujjat 45°-os szögnél jobban be lehessen hajlítani.¹⁶ Ebben az esetben az íj húrja csak a gyűrű konvex oldalával érintkezik, a hüvelykujj ennek a gyűrűnek a viselésékor van a legkisebb kontaktusban az ideggel. Úgy vélem, emiatt az ilyen gyűrűvel leadott lövések sokkal pontosabbak lehettek, mivel oldáskor itt volt a legkisebb az esély arra, hogy valamely ujj beleérjen a visszacsapódó ideg útjába.¹⁷ Ezek a gyűrűk többféle anyagból készülhettek, leginkább a kő, csont szolgálhatott alapanyagul a tárgyak készítésénél, de ismerünk bambuszból készült példányokat is.¹⁸

Feszítőgyűrűket számos nomád nép régészeti anyagában megfigyelhetünk. Sajnos a kutatás kevés hiteles ásatásból származó gyűrűt tart számon, a publikációk zömében aukciós

¹¹ Ezek mellett a hűrfogásnak számos további változata is ismert, melyek felsorolásától eltekintek, mivel dolgozatomban kizárólag a technika fontosabb aspektusait kívánom bemutatni. Az egyes variációkról a legteljesebb összefoglalást lásd KOPPEDRAYER 2002.

¹² DOUGLAS 1989, 59; KOPPEDRAYER 2002, 16–17, 20, 32.

¹³ A legkorábbi kínai forrás a Zhou-dinasztia idejéből (Kr.e. 1046 – Kr.e. 256) származik (A kínai forrásokról bővebben lásd SHELBY 2000).

¹⁴ A 10. században íródott al-Tabarī műve, *Az íjászatról szóló világos könyv* (a forrásról bővebben lásd ZSIDAI 2014). Emellett fontos megemlíteni a 14. századi szerző, Taybughā munkáját, művének címe *Íjászati alapok kezdőknek* (bővebben: LATHAM – PATERSON 1970). Ide sorolható még *Az íjászat tudományának könyve*, melynek szerzőjét nem ismerjük. A munka keletkezése 1390-re tehető (a forrásról bővebben lásd SUDÁR 2010).

¹⁵ Az íjászyűrűtartókra és az íjászyűrű viseletre vonatkozóan lásd VARENOV 1989; ELMY 1990; DWYER 1997.

¹⁶ BISHOP 1954, 34.

¹⁷ LOADES 2016, 34.

¹⁸ DEKKER 2011.

házak katalógusából, illetve magángyűjtemények anyagából merítenek, az ott fellelhető gyűrűket elemzik. Némely esetben azonban ismerünk ásatásokból származó gyűrűket is.¹⁹

A mongol hűrfogás másik sajátossága a vessző vezetésében rejlett, ugyanis a technikánál a nyilat a bal kéz hüvelykujjára helyezték, az íjhoz képest tehát a jobb oldalon helyezkedett el [1. tábla]. Ez a feszítés során valamelyest instabil helyzetbe hozta a vesszőt, ugyanis nem volt semmi, ami stabilizálja a fekvését kilövéskor, ugyanakkor sokkal gyorsabb lövések leadását is eredményezte,²⁰ ami a nomád harcmodor egyik kardinális eleme volt.²¹ Fontos megjegyezni, hogy a nomád harcmodor legtöbbször nem is követelte meg a pontos lövések leadását,²² mivel a steppei népek harcmodorára inkább a nyílzápor volt jellemző. Ebben az esetben pedig sokkal inkább az egységnyi idő alatt leadott lövések száma volt a mérvadó, nem pedig az egyenként leadott lövések pontossága.²³

A mongol hűrfogás alkalmazása során az íjtartó kézen is viseltek egy gyűrűt, ezeket íjtartó kézen viselt gyűrűknek nevezzük. Az íjtartó kézen viselt gyűrűkre vonatkozóan kevés adatunk van, e tárgyak pontos funkciója a mai napig bizonytalan, azonban így is találhatunk rájuk vonatkozó adatokat. Kutatásuk kapcsán fontos megemlíteni Willward Bishop munkásságát, aki 1954-ben egy kínai festményen megfigyelte, hogy az íjász mindkét kezén visel gyűrűt [2. tábla]. Azonban Bishop nem végzett elemzőmunkát, csak valószínűsítette, hogy többek között a sérülések elkerülése végett viselhette a gyűrűt az íjász, illetve felvetette, hogy az egyik gyűrű rangjelző szerepet tölthetett be.²⁴

Fontos mérőföldkönek tekinthetjük Roman Ghirshman munkásságát, aki néhány szkíta kori gyűrűt vizsgált [3. tábla 1], melyeket ő az íj felajzásának az eszközöként határozott meg.²⁵ Erre alapozva három formai csoportba sorolta az általa felgyűjtött gyűrűket. A kutató

¹⁹ A legkorábbi íjászyűrűk a neolitikum idejéből, Kína északkeleti részéből, a Hongshan-kultúra (K.e. 4700 – K.e. 2920) területéről származnak. Ezek kőből készültek, a henger alakú típusba sorolhatók (KOPPEDRAYER 2002, 19). A Shang-dinasztia (K.e. 1600 – K.e. 1046) idejéből is ismerünk feszítő íjászyűrűket (DWYER 1997, 63). A szarmatákhoz köthető feszítő íjászyűrűk kerültek elő Pisarevkán (Ukrajna) (SZIMONYENKO 2009, 104; SZIMONYENKO 2015, 117). Egy feszítőgyűrű ismert Svédországból, a birkai erőd területéről is, mely az egyéb mellékletek alapján minden bizonnyal egy keleti harcos tulajdonában állhatott (HEDENSTIERNA-JONSON 2015, 140–141). A gyűrű metrikus adatai a következők: belső átm.: 2,6 cm; külső átm. 3,4 cm; a kápa h.: 2,2 cm; a corpus vastagsága: 0,5 mm (LUNDSTRÖM et al. 2010, 109).

²⁰ HIDÁN 2006, 437.

²¹ SZÖLLÖSY 1992, 464; KOPPEDRAYER 2002, 14.

²² A mai mongol íjászyakorlatban megfigyelhető az a jelenség, hogy mikor célba lönek az íjászok, a vesszőt, hasonlóan az angolszász technikához, az íjhoz képest a bal oldalon vezetik. Ennek ellenére feszítés során a hüvelykujjakkal húzzák fel az ideget. Feltehetően azért alkalmazzák ezt a vezetési módot, mivel így stabilabb a vessző fekvése, ezáltal több idejük marad a célzásra. A lőhátán történő lövés esetében a mongol íjászok a vesszőt az íjhoz képest a jobb oldalon vezetik, tehát a bal kéz hüvelykujján helyezkedik el a nyíl. Ebben az esetben kevesebb ideig tartják kifeszítve az íjat, sokkal gyorsabban lönek, feltehetően azért is, mert a ló vágtatása miatt kevesebb idejük van a célra tartani.

²³ PINTÉR-NAGY 2017, 55, 125.

²⁴ WILLWARD 1954, 34.

²⁵ GHIRSHMAN 1958, 64–65.

a munkájában közli az általa összegyűjtött gyűrűk metrikus adatait is,²⁶ melyek alapján nehezen rekonstruálható az általa elképzelt használati mód.

U. Kóhalmi Katalin elvetette e tárgytypus Ghirshman által rekonstruált funkcióját, azonban hozzá hasonlóan a kutatónő is az íjászzal hozta összefüggésbe ezeket a gyűrűket. Kóhalmi úgy gondolta, hogy ezek a tárgyak az íjászatban használatos, az íjtartó kézen viselt íjászgyűrűk lehettek, melyekről úgy vélekedett, hogy azok a vessző stabil fekvéséért feleltek, melyet a célzás idejéig kellett biztosítani az íjásznak.²⁷

A magyar kutatónő eredményeitől függetlenül W. F. Paterson megállapította, hogy a koreai íjászatban az íjtartó kéz hüvelykujján is viselnek íjászgyűrűt,²⁸ ugyanis megtalálta ezen íjászgyűrűk néprajzi analógiáját a koreai íjászatban.²⁹ A kutató az íjtartó kézen viselt íjászgyűrűk első feltűnését a Han-dinasztia (Kr.e. 206 – Kr.u. 220) idejére datálta.³⁰

Az íjtartó kézen viselt gyűrűk kutatása kapcsán újabb eredmények csak 2016-ban, Mike Loades vizsgálatai nyomán születtek. Loades úgy véli, hogy a vessző stabil fekvése, valamint a pontosabb célzás érdekében viselhette a harcos a gyűrűt.³¹ A kutató úgy gondolja, hogy ezek a gyűrűk az íjat tartó kéz hüvelykujjának a védelmében is szerepet játszhattak, ugyanis megjegyzi, hogy noha lehet gyűrű nélkül is alkalmazni a mongol húrfogást, feszítéskor a nyílhegy válla,³² ha nincs lekerekítve, megsértheti a hüvelykujjat.³³

Az íjtartó kézen viselt íjászgyűrűk két részből állnak; egy corpusból és egy göbből. A gyűrűk corpora rendszerint kör alakú, az átmetszete változatos képet mutat, lehetett kör, lekerekített sarkú téglalap, félkör, de találkozhatunk derékszögű háromszög átmetszettel is. Az átmetszetek kialakításának praktikus okai voltak, ugyanis a gyűrű corpusát úgy kellett kialakítani, hogy mikor azt az íjhoz fogják, ne mozduljon el, valamilyen szinten illeszkedjen az íj fájához. Az íjtartó kézen viselt íjászgyűrűk karakterisztikus eleme a göb, mely kialakítása szintén változatos képet mutat.

3. Íjászgyűrűk nyomai a Kárpát-medencében

Az íjászgyűrűk kérdése a Kárpát-medencében is egy kevésbé kutatott témakörnek tekinthető, holott a feszítőgyűrűk meglétét már korán felfedezték a térség régészeti anyagában. Ennek ellenére még nem készült összefoglaló munka a témában. Az íjászgyűrűk kutatása kapcsán fontos megemlíteni Cs. Sebestyén Károly munkásságát, aki 1932-es munkájában a pilinyi honfoglalás kori sírban talált csonttárgy alapján feltételezte, hogy az a mongol húrfogás

²⁶ A Ghirshman által „A” típusként definiált gyűrű teljes hossza 5,5 cm, külső átmérője 2,8 cm, belső átmérője 1,7 cm, vastagsága 0,9 cm (GHIRSHMAN 1958, 65). Az általa „B” típusként meghatározott gyűrű teljes hossza 4,2 cm, külső átmérője 2 cm, belső átmérője 1,5 cm, a gyűrű vastagsága 0,5 cm (GHIRSHMAN 1958, 67). Ezen tárgyak a belső átmérőjükből adódóan véleményem szerint alkalmasak lehettek arra, hogy gyűrűként funkcionáljanak. A kutató meghatározott egy „C” típusú gyűrűt is (GHIRSHMAN 1958, 68), mely méretéből adódóan valószínűleg nem lehetett íjászgyűrű.

²⁷ U. KÓHALMI 1972, 57.

²⁸ Hasonló véleményen volt később Kay Koppedraye is, aki szintén leírta, hogy a koreai íjászatban a mai napig előfordul, hogy egyaránt viselnek íjászgyűrűt a bal és jobb kéz hüvelykujján (KOPPEDRAYE 2002, 33).

²⁹ PATERSON 1974, 7.

³⁰ PATERSON 1974, 8.

³¹ LOADES 20016, 31.

³² A nyílhegy részéről lásd HERGOTT 2018, 140–141.

³³ LOADES 2016, 31.

eszköze, tehát egy feszítő íjászgűrű lehetett.³⁴ A kutató megjegyzi, hogy a feszítőgyűrűk a mongol és török íjászoknál széles körben elterjedtek, a tárgyakat a hüvelykujj védelmében viselték az íjászok. Cs. Sebestyén fontos megállapításai közé tartozik, hogy a feszítőgyűrűk leginkább szerves anyagból készültek.³⁵ Úgy vélem, hogy pilinyi csonttárgy a méretei alapján inkább tekinthető valamiféle íjászgűrűtartónak.³⁶

Cs. Sebestyén Károly volt tehát az első, aki felvetette a feszítőgyűrűk meglétét a honfoglalás kori anyagban. A témában újabb eredményeket Csallány Gábor ért el, aki a szentes–derekegyházi kora avar kori sírból előkerült csontgyűrűt definiálta íjászgűrűként [5. tábla 7]. Csallány a tárgyat Cs. Sebestyén kutatási eredményei alapján határozta meg az íjászfelszerelés egyik elemének. Megállapította, hogy a gyűrű az ideget feszítő ujjat védte.³⁷

Csallány kutatását követően a témában újabb eredmény 1972-ben született, ekkor U. Kóhalmi Katalin vizsgálta ezeket a tárgyakat. A kutató a megállapításait csak általánosságban alkalmazza a nomád népekre,³⁸ munkája a Kárpát-medencei kutatás szempontjából mégis komoly mérföldkőnek tekinthető.

Kóhalmi eredményeire támaszkodva 1992-ben Szöllősy Gábor folytatta a mongol hűrfogási technika, illetve érintőlegesen az íjászgűrűk kutatását. Szöllősy általánosan tárgyalta, többek között, a különböző íjásztechnikákat, fontos megállapításokat tett mind a mongol hűrfogás, mind pedig a nomád népek íjászfelszerelése kapcsán. Megállapította, hogy a nyíl-vessző vezetésének két alaphelyzete lehetséges: a vessző az íjnak vagy a jobb, vagy a bal oldalán futhat ki. Ez a két alaphelyzet tovább variálódhat annak alapján, hogy a nyíl-vessző közvetlenül az íjász kézfejen, hüvelykujján vagy valamilyen segédeszközön csúszik-e végig. A kutató szerint a segédeszközök egyik csoportját az íj testén alakítják ki, illetve az íjakra szerelik, míg a másik csoportba tartozó segédeszközöket az íjat tartó kézen alkalmazzák.³⁹ Szöllősy az íjat tartó kézen alkalmazott segédeszközként egy íjtartó kézen viselt gyűrűt ábrázol.⁴⁰

A feszítőgyűrűk a népvándorláskorban ritka leletnek számítanak a Kárpát-medencében, azonban a 14–15. századtól nagyobb számban figyelhetők meg,⁴¹ ami a török előrenyomulással, illetve hódítással magyarázható.⁴² Megállapítható tehát, hogy a Kárpát-medence

³⁴ A pilinyi gyűrűt megtalálója, Nyáry Jenő tegezdísznek gondolta. Publikációjában leírta a tárgy metrikus adatait is, melyek a következők: m.: 2 cm, felső átm.: 1,7 cm, alsó átm.: 2–1,9 cm (NYÁRY 1873, 23), azonban ezek a valós méreteivel nem összeegyeztethetők, mivel a lelet hossza 5,5 cm, alsó átmérője 5 cm (MNM, ltsz.: 44/1898.2464.). A tárgyat Hampel József is behatóan tanulmányozta. Mind Nyáry, mind Hampel megfigyelte, hogy a gyűrű szélesebb részén 4 apró lyukat alakítottak ki, azonban ezek rendeltetését nem tudták meghatározni (HAMPEL 1900, 525; NYÁRY 1873, 23).

³⁵ Cs. SEBESTYÉN 1932, 190.

³⁶ Az íjászgűrűtartók felfedezhetők a 17–20. század első fele közötti kínai íjászfelszerelésben is. Ezen tárgyak hossza 3–8 cm közötti, külső átmérőjük 3,9–4,3 cm (GRAYSON 2007, 46). Az íjászgűrűtartókra, íjászgűrűviseletre vonatkozóan lásd VARENOV 1989; ELMY 1990; DWYER 1997.

³⁷ CSALLÁNY 1939a, 116.

³⁸ U. KÓHALMI 1972, 56.

³⁹ SZÖLLŐSY 1992, 464.

⁴⁰ Szöllősy a publikációjában egy általa elképzelt gyűrűt rekonstruált, elmondása szerint ennek során a lövéstechnika tökéletes bemutatása, valamint egy használható gyűrű ábrázolása volt a célja, rekonstrukciója során nem támaszkodott régészeti párhuzamokra (Szöllősy Gábor szóbeli közlése).

⁴¹ Feszítőgyűrűt ismerünk többek között Egerből (KOZÁK 1964, 233), illetve Kőszegről (HOLL 1992, 68).

⁴² HOLL 1992, 68.

régészeti anyagában nem ismeretlenek az íjlesztőgyűrűk, azonban a mongol hűrfogás másik eszközére, az íjtartó kézen viselt gyűrűkre vonatkozóan egyelőre nem történtek vizsgálatok.

3.1. Íjászigyűrűk nyomai az avar kori leletanyagban

3.1.1. Feszítőgyűrűk

Mint azt már fentebb említettem, a feszítőgyűrűket már korán felismerték a Kárpát-medencei avar kori anyagban, a tárgytypust Csallány Gábor sorolta az íjászfelszereléshez. Sajnos mind a mai napig a Szentese–Derekegyházi előkerült példány az egyetlen ismert avar kori feszítőgyűrű [5. tábla 7], melynek legközelebbi párhuzamait a mandzsu íjászigyűrűk között találtam meg [3. tábla 4].⁴³ A derekegyházi feszítőgyűrű a hengeres gyűrűk csoportjába tartozik, csakúgy, mint a mandzsu íjászok által használt gyűrűk. A tárgy morfológiai sajátosságai alapján a derekegyházi feszítőgyűrű a mandzsu technika alkalmazását feltételezi.

Felmerül az a kérdés, hogy miért van ilyen kevés íjlesztőgyűrű a Kárpát-medencei avar kori anyagban. Úgy vélem, hogy az avar harcosok a henger alakú gyűrűk mellett használhattak bőrből készült köröm alakú gyűrűket is, melyek a források szerint a leginkább kedvelt feszítőgyűrűk közé tartoztak.⁴⁴ Ezek az általam tárgyalt térség klimatikus viszonyaiból adódóan nem maradhattak fenn.

3.1.2. Az íjtartó kézen viselt gyűrűk

Az íjtartó kézen viselt gyűrűk a Kárpát-medence régészeti anyagában – így az avar korban is – eddig ismeretlenek voltak. Azonban az avar kori régészeti anyagban megfigyelhetők hasonló sajátosságokkal bíró fémből készült karikák. Fontos hangsúlyozni, hogy az avar kori leletanyagban a fémből készült karikák igen gyakori leletnek számítanak. Elmondható ezekről a tárgyakról, hogy formai, alaki szempontból változatos képet mutatnak. A gyűrűk morfológiai sajátosságai véleményem szerint eltérő funkciókra is utalhatnak. A sírokban kétféle gyűrűtípus figyelhető meg, melyek leginkább a méretükben térnek el egymástól. Az egyik típusba a kisebb karikák sorolhatók, ezek belső átmérője rendszerint 1,3–2,3 cm között mozog, ami alapján feltételezhető, hogy gyűrűként viselhették a tárgyakat, a másik típusba a nagyméretű karikák tartoztak, melyek belső átmérőjükből adódóan alkalmatlanok voltak arra, hogy gyűrűként funkcionáljanak.⁴⁵

Az általam vizsgált tárgyak többségét szakirodalmi adatok alapján gyűjtöttem össze, illetve a leleteket múzeumi gyűjteményekben is megvizsgáltam, ugyanis sok esetben a publikációk alapján nehezen lehetett meghatározni egy-egy tárgy pontos méreteit. Gyűrű méretű karikák viszonylag ritkán kerülnek elő avar kori sírokból, míg a nagyobb átmérőjű karikák

⁴³ A derekegyházi gyűrű adatai a következők: m.: 1,8 cm, sz.: 2,4 cm, falvastagság: 0,4 cm, belső átm.: 1,8 cm (KJM, ltsz.: 55.4919). A derekegyházi gyűrű metrikus adatai hasonlóak a nemrég napvilágra került szeged–vári köröm alakú íjlesztőgyűrűvel, ennek adatai a következők: belső átm.: 2,2 cm, h.: 3,8 cm, kapa h.: 2,2 cm. (MFM, leltározatlan, a feltáró, B. Molnár Csilla engedélyével közlöm.)

⁴⁴ LATHAM – PATERSON 1970, 54; ELMY 1990, 42.

⁴⁵ Például Alattyán 355. sír vaskarikája: a bal kéz, illetve a derék régiójában feküdt, méretei: belső átm.: 3,5 cm, külső átm.: 4,6 cm (MNM, ltsz.: 58.18.485). Halimba 180. sír, méretei: belső átm.: 2,5 cm, külső átm.: 3,7 cm (MNM, ltsz.: 64.20.363–364). Solymár 20. sír, méretei: belső átm.: 2,5 cm, külső átm.: 3,6 cm.

gyakoribb leletnek számítanak. Összesen 15 lelőhely 21 sírjában [4. tábla] figyeltem meg olyan tárgyat, melyről feltételezhető, hogy az feszítő- vagy íjtartó kézen viselt gyűrűként határozható meg.

3.1.3. Az íjtartó kézen viselt gyűrűk jellemzése

Az általam íjtartó kézen hordott gyűrűknek vélt tárgyak kétféle anyagból, bronzból, illetve vasból készültek. Ezek a gyűrűk anyaguk és formájuk tekintetében nagy variabilitással bírnak. Közös jellemzőjük, hogy két részből állnak, egy corpusból, valamint az abból kinyúló göbből, melynek kialakítása változatos képet mutat. Rendszerint kétféle göb kialakítással találkoztam, illetve a gyűjtésemben szerepel két egymáshoz hasonló, a többi gyűrűtől viszont teljesen eltérő kialakítású karika.⁴⁶ Közös jellemzője továbbá a gyűrűknek, hogy belső átmérőjük általánosságban 1,3–2,1 cm között mozog. A tárgyak külső átmérője 2,3–3,4 cm között váltakozik.⁴⁷ Corpusuk átmetszete változatos képet mutat, lehet trapéz, téglalap, háromszög vagy lekerekített sarkú téglalap is. A tárgyak általában az íjászkészség egyes elemeivel együttesen fordulnak elő az általam vizsgált sírokbán. Ezeket a gyűrűket a publikálók rendszerint valamiféle függesztőkarikának gondolták, az általam vizsgált tárgyak zömét így értelmezték.⁴⁸ Némely esetben azonban a gyűrűket maguk a megtalálók is gyűrű funkcióval ruházták fel.⁴⁹

Ezek alapján elmondható, hogy e tárgyak rendeltetéséről megoszlanak a vélemények, azonban a belső átmérőjük alapján a függesztőkarika funkció véleményem szerint kizárható. Emellett úgy vélem, hogy – a keleti párhuzamok és íjászok tapasztalatai alapján – ezek a tárgyak íjászyűrűk lehetnek.

3.1.3.1. Az íjtartó kézen viselt gyűrűk tipológiája

Az általam felgyűjtött Kárpát-medencei avar kori anyagban feltűnő, véleményem szerint íjtartó kézen viselt gyűrűként értelmezhető tárgyak formai szempontból változatos képet mutatnak. Ezen tárgyak formai csoportokba való rendezése a göb kialakítása alapján

⁴⁶ A két különleges göbvel ellátott gyűrű az igari 2. lelet férfisírjából (HERGOTT 2019, 69), illetve a kiskörei temető 139. sírjából (HERGOTT 2019, 69) származik.

⁴⁷ Az általam íjtartó kézen viselt íjászyűrűknek vélt tárgyak belső átmérője közel megegyező méreteket mutat a Ghirshman által felgyűjtött példányokéval, melyeket Kóhalmi Katalin íjászyűrűkként értelmezett (U. KÓHALMI 1972, 57). A Ghirshman által bemutatott gyűrűk belső átmérője átlagosan 1,5–2 cm között mozog (GHIRSHMAN 1958, 65, 67–68).

⁴⁸ Például a halimbai 52. sír (HERGOTT 2019, 69) esetén Török Gyula függesztőnek gondolja a karikákat, habár megjegyzi, hogy többféle méretben kerültek elő hasonló helyzetben (TÖRÖK 1998, 84). Az igari 2. lelet férfisírja kapcsán (HERGOTT 2019, 69) Fülöp Gyula szintén függesztőkarikára gondolt (FÜLÖP 1984, 15). Szintén függesztőnek vélte a feltáró a kecskeméti–ballószögi temető 1. sírjából (HERGOTT 2019, 69) előkerült gyűrűt (SZABÓ 1939, 185). A Szeged–Fehértó A temető 119. és 36. sírjaiból (HERGOTT 2019, 69) származó vaskarikákról Madaras László azt feltételezte, hogy azok függesztésben játszhattak szerepet (MADARAS 1995, 74). A Szeged–Fehértó B temető 128. sírjából előkerült vasgyűrűt szintén függesztő funkcióval ruházza fel (MADARAS 1995, 168).

⁴⁹ Például Garam Éva a kiskörei 139. sírből (HERGOTT 2019, 69) származó vaskarika elemzése kapcsán vetette fel, hogy talán gyűrű lehetett a tárgy. Elképzelését azzal indokolta, hogy általában a kések nem ugyanazon az oldalon fordulnak elő, mint a vaskarikák, emiatt funkciójuk bizonytalan, illetve semmi nem utal arra, hogy függesztők lettek volna (GARAM 1979, 78). Török Gyula pedig a halimbai temető 184. sírjából (HERGOTT 2019, 69) előkerült tárgyról feltételezi, hogy az egy kezdetleges gyűrű, általa Anfängeringként meghatározott tárgy lehet (TÖRÖK 1998, 35).

lehetséges, metrikus adataik, funkciójukból adódóan, túlságosan egységes képet mutatnak ahhoz, hogy azok alapján tendenciákat lehessen kimutatni. Az általam felgyűjtött íjtartó kézen viselt gyűrűk túlnyomó része – 17 példány – vasból készült, csupán 3 darab anyaga bronz. A gyűrűk a göb kialakítása alapján oszthatók két formai csoportra [5. tábla]. Az első típusba (I.) azokat a gyűrűket sorolom, amelyeknél a göb magából a coprusból emelkedik ki. Ez a csoport további három alcsoportra osztható, aszerint, hogy ez a kiemelkedés mennyire erőteljesen jelentkezik. Ez alapján megkülönböztetem a nagy göbvel ellátott (I. 1.),⁵⁰ illetve a kis göbvel ellátott (I. 2.) íjászyűrűket,⁵¹ valamint a H-alakú göbvel ellátott (I. 3.) íjtartó kézen használt gyűrűket.⁵² Az íjtartó kézen viselt íjászyűrűk második típusába (II.) azok a gyűrűk tartoznak, melyeknél a göböt a corpus szélén alakították ki, valamint a corpuson egyfajta ellaposodás figyelhető meg. A II. típus alcsoportjait az ellaposodás alapján lehet további csoportokra osztani, ez alapján a II. 1-es típusba⁵³ azokat a gyűrűket sorolom, ahol a göböt az ellaposodás egyik oldalán képezték ki, a II. 2-es típusba pedig azok a példányok tartoznak, ahol a corpuson csupán a laposodás figyelhető meg,⁵⁴ míg a II. 3-as típusba a hosszan ellaposodó corpusú gyűrűk sorolhatók.⁵⁵

4. Az íjászyűrűket tartalmazó sírok elemzése

A gyűjtésben szereplő 21 sír nem nyújt elég támpontot általános tendenciák megfogalmazásához, ennek ellenére fontosnak tartottam megvizsgálni az íjászyűrűkkel eltemetett halottakhoz kapcsolódó temetkezési szokásokat. Az általam felgyűjtött gyűrűkről megállapítható, hogy rendszerint a kezek, illetve a derék tájékán kerültek elő. Összesen 7 esetben került elő a halott bal oldalán a gyűrű,⁵⁶ 5 esetben pedig a jobb oldalon találták meg a tárgyat.⁵⁷ Ezeken felül vagy pontatlanul rögzítették a gyűrű sírbéli helyzetét,⁵⁸ vagy nem figyelték meg annak elhelyezkedését, esetleg a tárgy eleve bolygatott sírből származott.⁵⁹

A vizsgált sírok közül 16 esetben határozták meg az elhunyt nemét, ebből 15 esetben férfi feküdt a sírban,⁶⁰ egy esetben pedig párosan temettek el⁶¹ egy nőt és a gyermekét.⁶² A vizs-

⁵⁰ Jászapáti 76. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó B temető 128. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵¹ Alattyán 472. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákrberény–Orondpuszta 210., 376. sír (HERGOTT 2019, 69); Kecskemét–Ballószög 1. sír (HERGOTT 2019, 69); Solymár 9. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó A temető 36., 119. sír (HERGOTT 2019, 69); Zamárdi–Rétiföldek 321. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵² Igar 2. lelet férfisírja (HERGOTT 2019, 69); Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵³ Csákrberény–Orondpuszta 226. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 183. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁴ Budapest–Csepel–Háros 40. sír (HERGOTT 2019, 69); Halimba 184. és 52. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁵ Jászapáti 225. sír (HERGOTT 2019, 69); Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁶ Alattyán 472. sír (HERGOTT 2019, 69); Budapest–Csepel–Háros BVM 40. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákrberény–Orondpuszta 376. sír (HERGOTT 2019, 69); Halimba 184. sír (HERGOTT 2019, 69); Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69); Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69); Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁷ Bonyhádvaras 2. sír (HERGOTT 2019, 69); Halimba 52. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 183. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 225. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 76. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁸ Solymár 9. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁵⁹ Csákrberény–Orondpuszta 210. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákrberény–Orondpuszta 226. sír (HERGOTT 2019, 69); Igar 2. lelet férfisírja (HERGOTT 2019, 69); Kecskemét–Ballószög 1. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó A 119., 36. sírok (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó B 128. sír (HERGOTT 2019, 69); Zamárdi–Rétiföldek 321. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁶⁰ Lásd: HERGOTT 2019, 69.

⁶¹ Sajnos nehéz megmondani, hogy az íjászyűrűt melyik halottal temették el, ugyanis a publikációban az „A” váz mellékleteként van feltüntetve, de az nem derül ki, hogy az „A” csontváz a nőé vagy a gyermeké.

⁶² Jászapáti 225. sír (HERGOTT 2019, 69)

gált síroknál 7 esetben adták meg a halott korát.⁶³ Megállapítható, hogy 3 sírban *adultus*⁶⁴ vagy *maturus*⁶⁵ korú személy nyugodott, 3 esetben pedig annyit tudunk biztosan, hogy az elhunyt felnőtt lehetett.⁶⁶ Egy elhunytat továbbá fiatal fiúként határozták meg.⁶⁷ A csontvázak hosszát 3 esetben rögzítették, ez 160–168 cm körül mozgott.⁶⁸

A sírok túlnyomó többsége egyszerű aknasír volt,⁶⁹ fülkesír csak egy esetben fordul elő.⁷⁰ Egy lovas temetkezéssel,⁷¹ valamint egy sírépítménnyel is számolhatunk.⁷² Itt a sírgödör két oldalán, egymástól 120 centiméterre 2-2 cölöplyukat figyeltek meg.⁷³ Szintén egy esetben fordul elő az általam vizsgált síroknál koporsóra utaló nyom,⁷⁴ a koporsó hossza 166 cm volt. A sírok metrikus adatai változatos képet mutatnak, egyaránt előfordulnak sekély, illetve mély sírgödrök is: a nyesett felszíntől számítva 20 cm, illetve 2,5 m mélység is megfigyelhető. A sírok tájolása változatos képet mutat. A publikációkban 14 alkalommal adták meg ezt az adatot: leggyakrabban az ÉNy–DK tájolással⁷⁵ találkozhatunk, de előfordul még a Ny–K,⁷⁶ K–Ny,⁷⁷ ÉK–DNy,⁷⁸ illetve a DNy–ÉK⁷⁹ tájolás is.

A síroknál az állatáldozat vagy ételmelléklet nyomait 8 alkalommal⁸⁰ rögzítették, ezek közül 2 lovastemetkezéssel számolhatunk,⁸¹ azonban egyik valószínűleg szimbolikus lovas-temetkezés, mivel a sírban csak a lószerszámzat utalt a ló meglétére.⁸² 1 esetben a halott fölé és mellé is ló-, marha-, és juhkoponyákat, illetve ezen állatok lábcsontjait helyezték.⁸³ Ezek alapján elmondható, hogy az állatáldozatok adásának szokása az általam vizsgált síroknál meglehetősen sokrétű, így ezek alapján nem lehet sajátosságokat kimutatni.

⁶³ Antropológiai vizsgálatok alkalmazásával közelebb kerülhetünk e tárgyak megismeréséhez, hiszen bizonyos esetekben megállapítható, hogy a halott valóban íjász volt-e. Illetve az ujjperceket tanulmányozva talán következtethetünk arra is, hogy használtak-e íjászyűrűket, annak ellenére, hogy a sírokból nem találjuk e tárgyak nyomát.

⁶⁴ Alattyán 472. sír (HERGOTT 2019, 69); Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁶⁵ Szeged–Fehértó A 119. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁶⁶ Csákberény–Orondpuszta 210. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákberény–Orondpuszta 226. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákberény–Orondpuszta 376. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁶⁷ Zamárdi–Rétiföldek 321. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁶⁸ Halimba 52. sír (HERGOTT 2019, 69) 168 cm vázhossz, Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69) 165 cm vázhossz, Solymár 9. sír (HERGOTT 2019, 69) 160 cm vázhossz.

⁶⁹ Lásd: HERGOTT 2019, 69.

⁷⁰ Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷¹ Budapest–Csepel–Háros BVM 40. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷² Csákberény–Orondpuszta 376. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷³ LÁSZLÓ 2015, 76; LÁSZLÓ 2017, 77.

⁷⁴ Jászapáti 183. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷⁵ Halimba 184. sír (HERGOTT 2019, 69); Halimba 52. sír (HERGOTT 2019, 69); Igar 2. lelet férfisírja (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 183. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 225. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 76. sír (HERGOTT 2019, 69); Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó A 119., 36. sírok (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó B 128. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷⁶ Budapest–Csepel–Háros BVM 40. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷⁷ Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁷⁸ Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69)

⁷⁹ Zamárdi–Rétiföldek 321. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁰ Lásd: HERGOTT 2019, 69.

⁸¹ Budapest–Csepel–Háros BVM 40. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸² Igar 2. lelet férfisírja (HERGOTT 2019, 69)

⁸³ Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69)

Az általam vizsgált sírokban az íjászyűrű 15 alkalommal került elő nyílhegy kíséretében, csupán 6 esetben⁸⁴ nem volt a sírban nyílhegy. Nyíltartó tegezre utaló nyomok összesen 3 alkalommal fordultak elő, ebből 1 esetben ez volt az egyetlen íjászfelszerelésre utaló tárgy a sírban.⁸⁵ Íjvégsontok összesen 4 sírban fordultak elő,⁸⁶ ebből 2 nyíltartótegezszel és nyílhegyekkel együtt.⁸⁷ Egyéb fegyvermellékletet összesen 7 alkalommal találhatunk, ezek közül 5 esetben kard vagy szablya került elő a halott mellől, illetve e tárgyakra utaló veretek, töredékek.⁸⁸ A kardokon kívül előkerült egy fokos,⁸⁹ illetve egy pajzsdudor⁹⁰ is.

A kis esetszám miatt nem lehet általános érvényű megállapításokat tenni, ennek ellenére elmondható, hogy az általam felgyűjtött sírokban az íjászyűrűk mellett az íjászkészesség egyéb elemei – ezen belül is a nyílhegyek – nagy számban előfordulnak, habár fontos megjegyezni, hogy ez adódhat abból is, hogy az avar korban a nyílhegyek gyakori leletnek számítanak. Az íjászyűrűk leggyakrabban a férfiak sírjaiban fordulnak elő, az általam vizsgált temetkezések közül leginkább *adultus* és *maturus* korú⁹¹ elhunytak mellékletei voltak. A gyűrűk legtöbbször a bal oldalon, a kéz, medence, csípő tájékáról kerültek elő.

Az általam vizsgált sírok közül a legtöbb a 7–8. század közé keltezhető,⁹² csupán 4 datálható az avar kor korai periódusára.⁹³ A gyűjtésben szereplő sírok közül 7-et nem lehet pontosan keltezni.⁹⁴ Az általam felgyűjtött íjászyűrűk területi csoportosítása nem lehetséges, általánosan elterjedt tárgytípusnak számít az avar szállásterület teljes területén.⁹⁵

5. Összegzés

A nemzetközi kutatásban a mongol hűrfogás témaköre alaposan vizsgált területnek tekinthető, azonban ennek eszközeiről, az írott és régészeti források alapján is elkülöníthető fészítő- és íjtartó kézen viselt gyűrűkről kevés információ áll rendelkezésünkre. Ez a két tárgytípus az eurázsiai steppe egész területén megtalálható. Formájuk és anyaguk szempontjából nagy variabilitással bírnak, azonban metrikus adataik viszonylag egységes képet mutatnak.

⁸⁴ Jászapáti 225. sír (HERGOTT 2019, 69); Kisköre 139. sír (HERGOTT 2019, 69); Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69); Solymár 9. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó A 119. sír (HERGOTT 2019, 69); Szeged–Fehértó B 128. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁵ Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁶ Jászapáti 183. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 76. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁷ Kecskemét–Ballószög 1. sír (HERGOTT 2019, 69); Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁸ Bonyhádvarasd 2. sír (HERGOTT 2019, 69); Csákszerény–Orondpuszta 210. sír (HERGOTT 2019, 69); Jászapáti 76. sír (HERGOTT 2019, 69); Kecskemét–Ballószög 1. sír (HERGOTT 2019, 69); Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69)

⁸⁹ Igar 2. lelet férfisírja (HERGOTT 2019, 69)

⁹⁰ Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69)

⁹¹ Ide sorolom a „felnőttként” meghatározott halottakat is.

⁹² Lásd: HERGOTT 2019, 69.

⁹³ Budapest–Csepel–Háros BVM 40. sír (HERGOTT 2019, 69) (NAGY 1998, 155–156); Csákszerény–Orondpuszta 226. sír (HERGOTT 2019, 69) (LÁSZLÓ 2015, 59; LÁSZLÓ 2017, 60); Kiszombor–O 2. sír (HERGOTT 2019, 69) (CSALLÁNY 1939b, 126); Szentés–Derekegyház (HERGOTT 2019, 69) (KOVALOVSKI 1957, 59; CSALLÁNY 1939a, 116–119, 118); Zamárdi–Rétiföldek 321. sír (HERGOTT 2019, 69) (BÁRDOS – GARAM 2009, 52–53)

⁹⁴ Bonyhádvarasd 2. sír (HERGOTT 2019, 69) (KISS – SOMOGYI 1989, 32); Csákszerény–Orondpuszta 376. sír (HERGOTT 2019, 69) (LÁSZLÓ 2015, 76; LÁSZLÓ 2017, 77); Halimba 52. sír (HERGOTT 2019, 69) (TÖRÖK 1998, 21); Solymár 9. sír (HERGOTT 2019, 69) (TÖRÖK 1994, 7); Szeged–Fehértó A 119., 36. sírok (HERGOTT 2019, 69; MADARAS 1995, 18, 149)

⁹⁵ Ez a kép a későbbiekben módosulhat, mivel jelen kutatásomban elsősorban a nagyobb temetőpublikációkra támaszkodtam.

Az eurázsiai párhuzamok alapján, valamint az íjászok tapasztalatait figyelembe véve, véleményem szerint az avar íjászfelszerelés két újabb tárggyal, a feszítő- és íjtartó kézen viselt íjászgyűrűkkel egészíthető ki. A Kárpát-medencében 15 lelőhely 21 sírjának vizsgálata alapján feltételezem, hogy a bennük feltűnő különböző „titokzatos” csont- és fémgyűrűk a mongol hűrfogásra utaló tárgyak lehetnek. A Kárpát-medencéből eddig egy avar kori feszítő íjászgyűrűt ismerünk, amely Szentes–Derekegyházon került elő.⁹⁶ A tárgy a henger alakú gyűrűk típusába sorolható, ez alapján pedig a mandzsu íjásztechnikát feltételezhetjük. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez az első próbálkozás arra vonatkozóan, hogy egy nép anyagában kimutassák ezeknek a tárgyaknak a meglétét, ezért valószínűnek tartom, hogy a jövőbeli kutatás módosítani fogja a gyűjtésem képét.

Az általam vizsgált sírokban az íjászgyűrűk rendszerint a kezek, illetve a derék tájékán kerültek elő. Ezek alapján elképzelhetőnek tartom, hogy az avar íjászok az övre függesztve hordták őket, véleményem szerint a harcosok sírjaiban a derék-csípő vonal tájékán feltűnő vaskarikák erre a viseleti módra engednek következtetni. Az általam vizsgált gyűrűk belső átmérője szinte teljesen megfeleltethető a párhuzamként hozott gyűrűk méretével.

Ezek alapján feltételezhető, hogy a Kárpát-medencei avar kori leletanyagban a kezek és a derék vonalánál feltűnő, 1,3–2,3 centiméteres belső átmérővel rendelkező, egymással hasonló morfológiai sajátosságokkal bíró vaskarikák valójában íjtartó kézen viselt gyűrű funkcióját tölthettek be, mely közvetetten bizonyítja, hogy az avarok a mongol hűrfogas technikáját alkalmazták. Ezen tárgyak közös jellemzője a megegyező metrikus adatok mellett, hogy egy részükön göböt alakítottak ki, amely véleményem szerint, hasonlóan a Ghirshman gyűjtésében szereplő gyűrűkhöz, a nyílvevő fekvésének stabilizálásában játszhatott szerepet, esetleg a hüvelykujját védhette a nyílhegy okozta sérülésektől.

Jelen kutatás még nem tekinthető lezártnak. A továbbiakban szükséges lesz elvégezni a múzeumi anyagok revízióját, hogy némileg árnyalhassuk az íjászgyűrűkről alkotott képünket.

IRODALOM

- BÁRDOS – GARAM 2009 = Bárdos, E. – Garam, É.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi – Rétiöldek I.* [Monumenta Avarorum Archaeologica 9.] Budapest 2009.
- BISHOP 1954 = Bishop, W. E.: On Chinese Archer's Thumb-rings. *Archery* 26 (1954), 10–34.
- CSALLÁNY 1939a = Csallány G.: A szentes-derekegyházi népvándorláskori sírlelet. *FolArch* 1–2 (1939), 116–120.
- CSALLÁNY 1939b = Csallány D.: Kora avar kori sírleletek. *FolArch* 1–2 (1939), 121–180.
- CSIKY 2009 = Csiky G.: *Az avar kori szűrő- és vágófegyverek. Osztályozás – tipológia – kronológia – technológia.* Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest 2009.
- CSIKY 2015 = Csiky, G.: *Avar-Age Polearms and Edged Weapons.* Leiden–Boston 2015.
- DEKKER 2008 = Dekker, P.: *Rediscovering Manchu Archery.* [World Traditional Archery Historical Analysis and Future Orientation] Cheonan 2008.
- DWYER 1997 = Dwyer, B.: Early Archer's Rings. *Journal of the Society of Archer Antiquaries* 40 (1997), 62–68.

⁹⁶ CSALLÁNY 1939a, 116.

- ELMY 1990 = Elmy, D.: The Oriental Thumbring. *Journal of the Society of Archer Antiquaries* 33 (1990), 41–44.
- FÜLÖP 1987 = Fülöp Gy.: *Igari avar kori vezéri leletek*. Székesfehérvár 1987.
- GARAM 1979 = Garam, É.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre*. [FontArchHung] Budapest 1979.
- GHIRSHMAN 1958 = Ghirshman, R.: Anneaux destinés à tendre la corde de l'arc. *Syria* 1 (1958), 61–72.
- GRAYSON 2007 = Grayson, C. E.: *Traditional Archery From Six Continents*. Columbia–London 2007.
- HAMPEL 1900 = Hampel J.: A honfoglalók sírjai. In: *A magyar honfoglalás kútfeői*. Szerk.: Pauler Gy. – Szilágyi S. Budapest 1900, 514–741.
- HEDENSTIERNA-JONSON 2015 = Hedenstierna-Jonson, C.: Close Encounters with the Byzantine Border Zones: On the Eastern Connections of the Birka Warrior. In: *Scandinavia and the Balkans: Cultural Interactions with Byzantium and Eastern Europe in the First Millennium AD*. Ed.: Minaeva, O. – Holmquist, L. Cambridge 2015, 139–152.
- HERGOTT 2018 = Hergott K.: Avar kori nyílhegyek a Körös-Tisza-Maros vidéken. In: *Móra Akadémia Szakkollégiumi Tanulmánykötet 5*. [Szakkollégiumi Füzetek 5.] Szerk.: Bíró Gy. – Kovács A. Szeged 2018, 138–154.
- HERGOTT 2019 = Hergott K.: Íjászigyűriük a Kárpát-medencei avar kori anyagban. OTDK dolgozat. Kézirat. Szeged 2019.
- HIDÁN 2006 = Hidán Cs.: Különböző nyílazási módok és a Szent László-legenda íjászabrázolásai. *Studia Caroliensia* 3–4 (2006), 435–446.
- HOLL 1992 = Holl I.: *Kőszeg vára a középkorban: az 1960-1962. évi ásatások eredménye*. [FontArchHung] Budapest 1992.
- HUGYAKOV 1990 = Худяков, Ю. С.: *Образ воина в таштыпском изобразительном искусстве*. [Семантика древних образов] Новосибирск 1990.
- ILJUSIN 2014 = Илюшин, А. М.: Железные наконечники стрел из средневековых курганов Кузнецкой котловины. *История* 385 (2014), 120–133.
- KISS – SOMOGYI 1989 = Kiss G. – Somogyi P.: *Tolna megyei avar temetők: Bonyhádvarasd, Cikó, Gerjen, Regöly, Závod, Tolna megyei szórványok*. [DissPann 3. 2.] Budapest 1989.
- KOPPEDRAYER 2002 = Koppedray, K.: *Kay's Thumbring Book*. Ontario 2002.
- KOVRIK 1963 = Kovrig, I.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. [ArchHung 40.] Budapest 1963.
- KOZÁK 1964 = Kozák K.: Az egri vár feltárása (1957–1963) II. *EMÉ* 2 (1964), 221–272.
- U. KÖHALMI 1972 = U. Köhalmi K.: *Steppék nomádja lóháton, fegyverben*. [Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 12.] Budapest 1972.
- LATHAM – PATERSON 1970 = Latham, J. D. – Paterson, W. F.: *Saracen Archery*. London 1970.
- LÁSZLÓ 2015 = László, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákszerény-Orondpuszta*. [Monumenta Avarorum Archaeologica 11.] Budapest 2015.
- LÁSZLÓ 2017 = László Gy.: *A csákszerény-orondpusztai avar kori temető*. [A Szent István Király Múzeum Közleményei 53.] Székesfehérvár 2017.
- LOADES 2016 = Loades, M.: *The Composite Bow*. Oxford 2016.

- LUNDSTRÖM et al. 2010 = Lundström, F. – Hedenstierna-Jonson, C. – Holmquist Olausson, L.: Eastern Archery in Birka's Garrison. In: *The Martial Society. Aspects of Warriors, Fortifications and Social Change*. Eds.: Holmquist Olausson, L – Olausson, M. Stockholm 2010, 105–116.
- MADARAS 1994 = Madaras, L.: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti*. [Das Awarische Corpus – Avar corpus füzetek 2.] Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1994.
- MADARAS 1995 = Madaras, L.: *The Szeged-Fehértó „A” and „B” cemeteries*. [Das Awarische Corpus – Avar corpus füzetek 3.] Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1995.
- MEDVEGYEV 1966 = Медведев, Ф. А.: *Ручное метательное оружие (луки и стрелы, самострелы)*. [Археология СССР] Москва 1966.
- MORSE 1885 = Morse, E.: *Ancient and Modern Methods of Arrow-release*. [Bulletin of the Essex Institute 17.] Salem 1885.
- MORSE 1922 = Morse, E.: *Additional Notes on Arrow Release*. Salem 1922.
- NAGY 1998 = Nagy, M.: *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest*. [Monumenta Avarorum Archaeologica 2.] Budapest 1998.
- NYÁRY 1873 = Nyári Jenő: A pilini Leshegyen talált csontvázakról. *Archaeologiai Közlemények* 9 (1873), 16–25.
- PATERSON 1974 = Paterson, F. W.: A Han period Thumb-ring. *Journal of the Society of Archer Antiquaries* 17 (1974), 7–9.
- PAYNE-GALLWEY 2005 = Payne-Gallwey, R.: *The book of crossbow*. Moskva 2005.
- PETKES – SUDÁR 2015 = Petkes Zs. – Sudár B.: *Honfoglalók fegyverben*. [Magyar Östörténet 3.] Budapest 2015.
- PINTÉR-NAGY 2017 = Pintér-Nagy K.: *A hunok és az avarok fegyverzete, harcmodora az írott források alapján*. [MÖK 31.] Budapest 2017.
- PLETNYEVA 1981 = Плетнева, С. А.: *Стени Евразии в эпоху средневековья*. [Археология СССР] Москва 1981.
- ROSTOVITZEFF 1943 = Rostovtzeff, M.: The Parthian Shot. *American Journal of Archaeology* 47 (1943), 174–187.
- CS. SEBESTYÉN 1932 = Cs. Sebestyén K.: „A sagittis Hungarorum...”. A magyarok íja és nyila. *Dolg* 8 (1932), 167–226.
- SHELBY 2000 = Shelby, S.: *Chinese Archery*. Hong Kong 2000.
- SUDÁR 2010 = Sudár B.: Az íjászat tudományának könyve. *HK* 123 (2010), 338–352.
- SZABÓ 1939 = Szabó K.: A Kecskemét–Ballószögi avar sír. *FolArch* 1–2 (1939), 185–188.
- B. SZABÓ 2010 = B. Szabó J.: *A honfoglaló magyaroktól a huszárokig*. [A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára] Budapest 2010.
- SZIMONYENKO 2009 = Симоненко, А. В.: *Сарматские всадники Северного Причерноморья*. [Historia Militaris]. Санкт-Петербург 2009.
- SZIMONYENKO 2015 = Симоненко, А. В.: *Сарматские всадники Северного Причерноморья*. Киев 2015.
- SZÖLLÖSY 1992 = Szöllösy G.: Íjászati alapismeretek. *JAMÉ* 30–32:1987–1989 (1992), 443–446.
- SZÖLLÖSY 2004 = Szöllösy G.: Az avar íjak, és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai. In: *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. III. Szegedi Steppetörténeti Konferencia*.

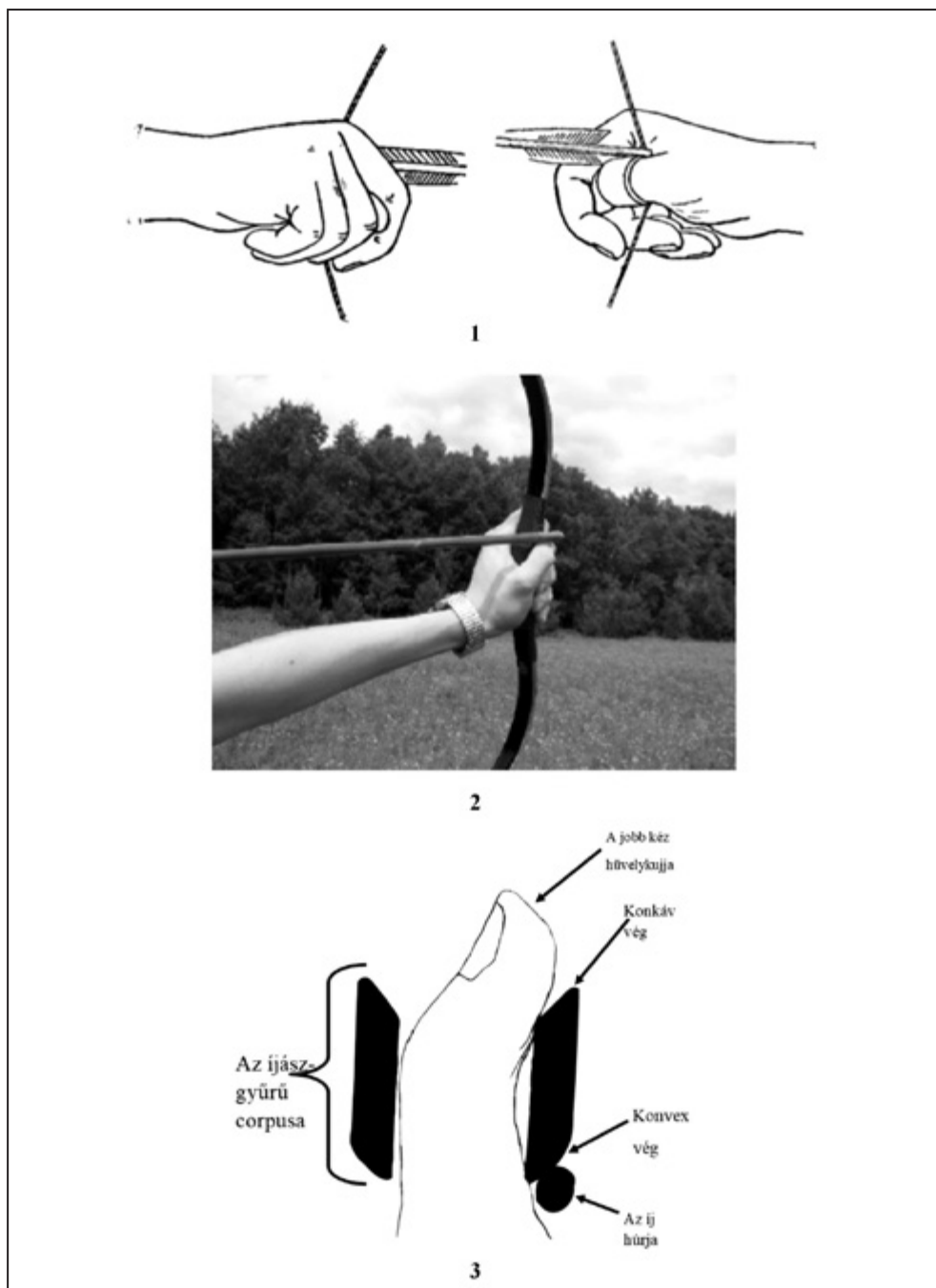
- Szeged, 2002. szeptember 9–10.* Szerk. Balogh L. – Keller L. [MÖK 21.] Budapest 2004, 53–62.
- SZÜCSI 2012 = Szücsi F.: A kora- és késő avar kori balták és fokosok. In: *Hadak útján. XX. Népvándorlaskor Fiatal Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete. Budapest–Szigethalom, 2010. október 28–30.* Szerk.: Petkes Zs. Budapest 2012, 121–138.
- TÖRÖK 1994 = Török, Gy.: *Das Awarische Gräberfeld im Solymár.* [Das Awarische Corpus – Avar corpus füzetek 1.] Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1994.
- TÖRÖK 1998 = Török, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba.* [Das Awarische corpus – Avar corpus füzetek 5.] Ed.: Madaras, L. Debrecen–Budapest 1998.
- VALIULINA 2009 = Валулина, С. И.: Наконечники стрел торецкого поселения. *Ученые записки Казанского государственного университета* 151 (2009), 16–23.
- VARENOV 1989 = Варенов, А. В.: *Древнекуттайский комплекс вооружения эпохи развитой бронзы.* Новосибирск 1989.
- ZASZECKAJA 1994 = Засецкая, И. П.: *Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV–V вв).* Санкт-Петербург 1994.
- ZSIDAI 2014 = Zsidai Zs.: Szemelvények al-Tabarí íjásatról szóló kézikönyvéből. *HK* 127 (2014), 181–284.

WEBIRODALOM

- DEKKER 2011 = Dekker, P.: Using the Manchu thumb ring. [<http://www.manchuarchery.org/content/using-manchu-thumb-ring>] (Utolsó megtekintés: 2018.11.15. 23:22)

Archer thumbings in the Avar Age material culture of the Carpathian Basin

In my paper, I examine the Avar archer technique. In the international scholarship, the nomadic archer technique, the Mongolian draw, or thumb draw/thumb technique can be considered a thoroughly studied area. These archer techniques have two characteristic devices, namely the thumb ring and the thumb guard. The latter is less researched, this is why we have few information about it. However, these archer techniques have never been studied in the archaeological material of a certain nomadic tribe. This is true also concerning the Avar Age material of the Carpathian Basin. Present paper is the first attempt to introduce two characteristic objects of the draw in the archaeological material of a nomadic people and to present new data on the rings worn on the hand holding the bow, because this topic was peripheric both in Hungarian and international scholarship. So, the opinions on the function of the thumb guard are divided. Some researchers think that these rings were applied to stabilize the lay of arrow, or maybe the nodule helped in aiming. In other opinions, these rings protected the hand holding the bow. So far, we didn't know the Avar archery technique; in my study I tried to investigate it. In the Avar material of the Carpathian Basin, I separated 21 burials from 15 sites where bone and metal rings could have been thumb rings and thumb guards. These objects are usually found near the area of the left hand, pelvis and limb. They all have similar metric data and morphological features. These rings are made of iron or, in some cases, of bronze; their inner diameter is 1.3–2.3 cm in average. This inner diameter is similar to the rings from the Eurasian steppe. They have similar morphological features, namely they consist of two parts, a round body; their characteristic feature is also the nodule. They can be ranked in two types and six subtypes.

1. tábla: A mongol hűrfogás és eszközei.

- 1.: A mongol hűrfogás kéztartása feszítéskor (MORSE 1885, 11–12. Fig. 16);
 2.: A vessző vezetése a mongol hűrfogásnál; 3.: A hengeres íjászgyűrű felépítése

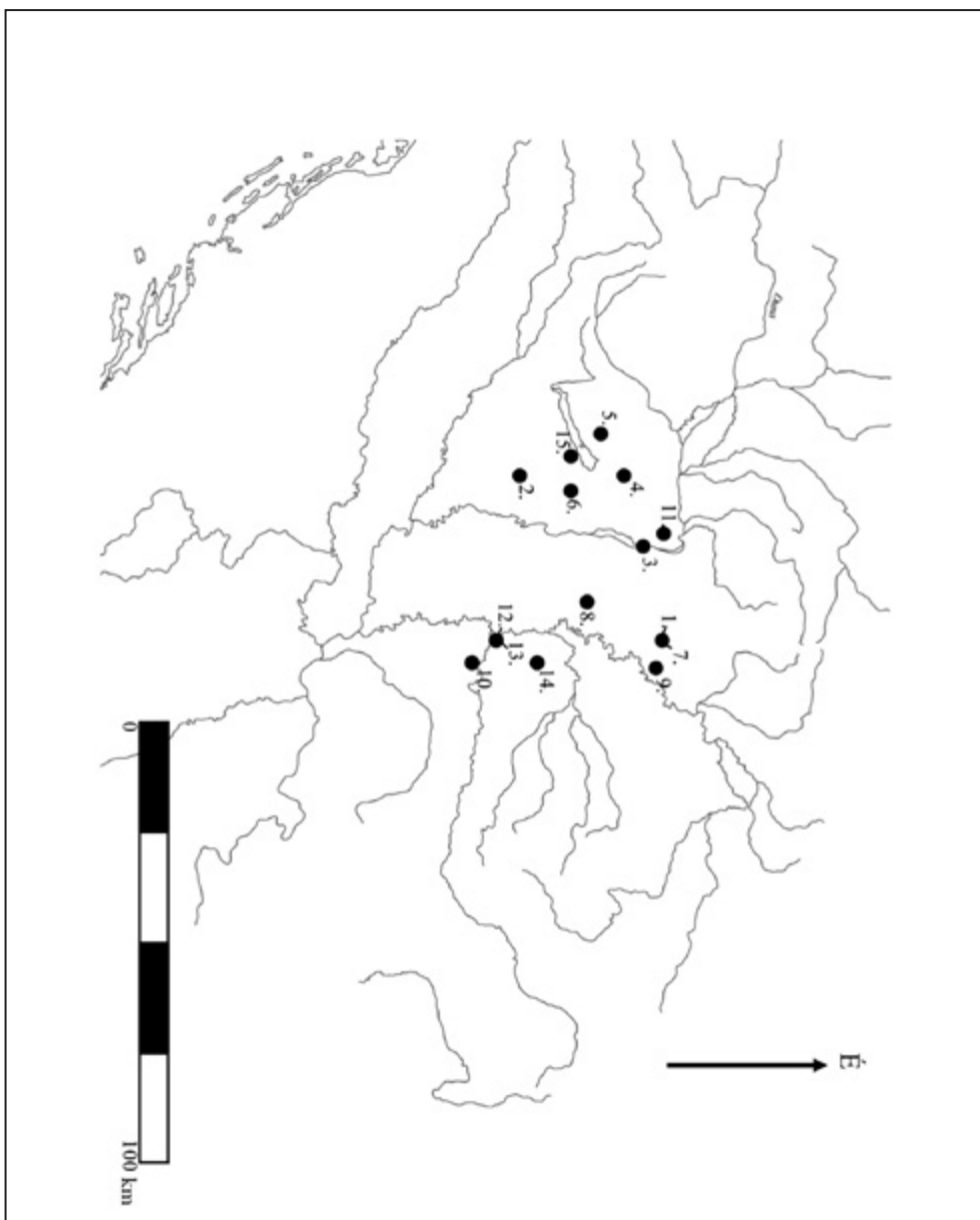

2. tábla: A feszítő- és íjtartó kézen viselt gyűrűk együttes viselete egy kínai festményen
(WILLWARD 1954, 13)

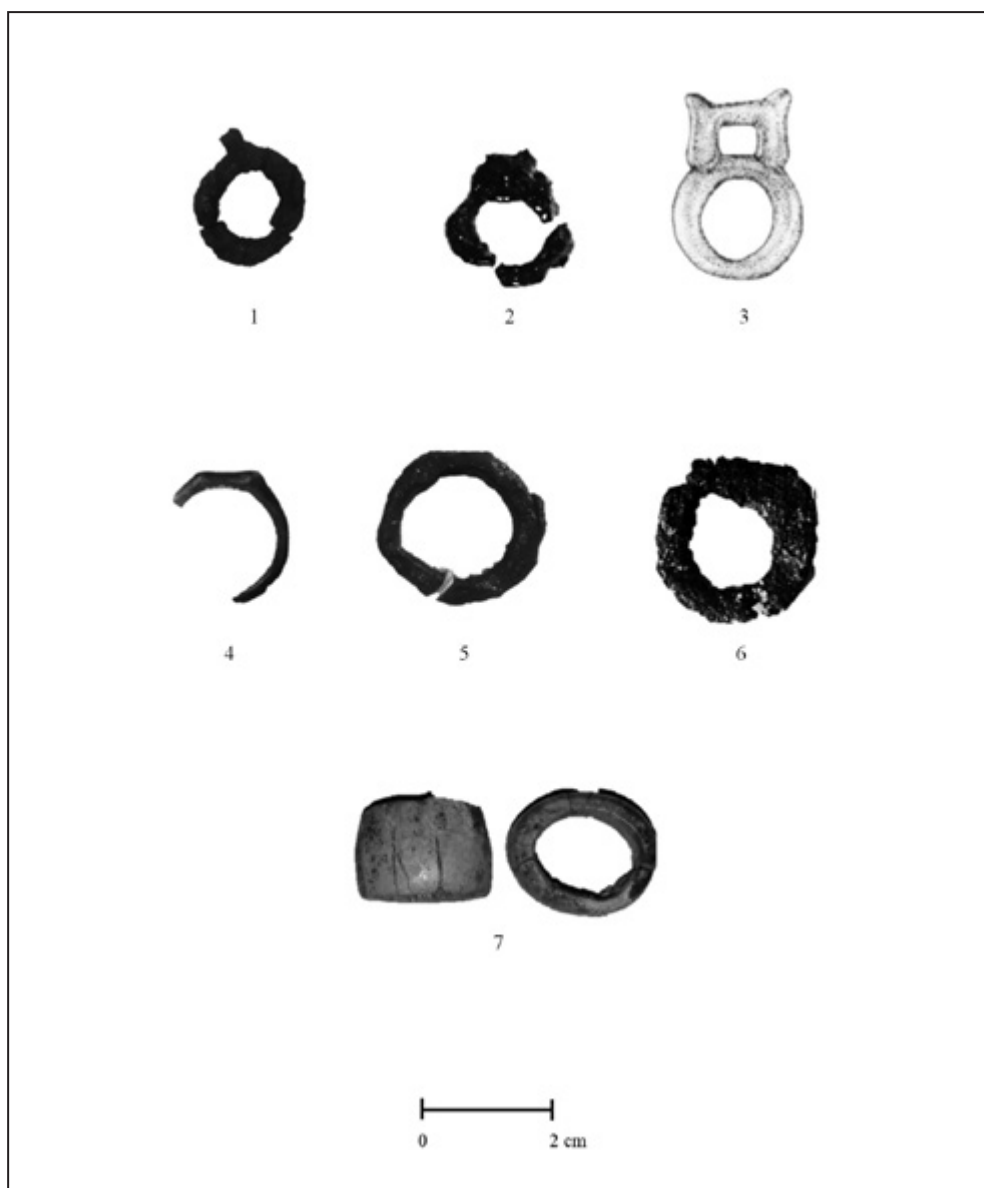
3. tábla: Íjászgyűrűk Eurázsia területéről.

1.: A Ghirshman-féle gyűjtésből származó szkíta kori íjtartó kézen viselt gyűrűk (GHIRSHMAN 1958, 3. tábla 7. kép); 2.: Pisarevka területéről előkerült szarmata kori feszítőgyűrű (SZIMONYENKO 2015, 12); 3.: Han-dinasztia korabeli feszítőgyűrű másolata (SHELBY 2000, 16); 4.: Mandzsú típusú feszítőgyűrű (DEKKER 2011)

4. tábla: Az íjászgyűrűk avar kori lelőhelyei.

1.: Alattyán 472. sír; 2.: Bonyhádvarasd 2. sír; 3.: Budapest–Csepel-Háros BVM 40. sír;
 4.: Csákerény–Orondpuszta 210, 226, 376. sír; 5.: Halimba 184, 52. sír; 6.: Igar 2. lelet
 férfisírja; 7.: Jászapáti 76, 183, 225. sír; 8.: Kecskemét–Ballószög 1. sír; 9.: Kisköre 139.
 sír; 10.: Kiszombor–O 2. sír; 11.: Solymár 9. sír; 12.: Szeged–Fehértó A 36, 119. sír;
 13.: Szeged–Fehértó B 128. sír; 14.: Szentés–Derekegyház;
 15.: Zamárdi–Rétiföldek 321. sír

5. tábla: Íjászyűrűk az avar kori anyagban.

- 1.: Nagyméretű göbbel ellátott gyűrűk (I.1. típus): Jászapáti 76. sír;
 2.: Kisméretű göbbel ellátott gyűrűk (I.2. típus): Kecskemét–Ballószög 1. sír;
 3.: H alakú göbbel ellátott gyűrűk (I.3. típus): Igar 2. lelet férfi sírja;
 4.: Ívelt ellaposodó corpusú gyűrűk (II.1 típus): Csákberény–Orondpuszta 226. sír;
 5.: Rövid ellaposodású gyűrűk (II.2 típus): Halimba 184. sír;
 6.: Hosszú ellaposodású gyűrűk (II.3 típus): Kiszombor–O 2. sír;
 7.: Íjlesztőgyűrű: Szentes–Derekegyház